

ΕΤΗΟΛΟΓ ETHNOLOGIST

21

Издавач:

Македонско етнолошко друштво
Скопје, Република Северна Македонија

Editor:

Macedonian Ethnological Association
Skopje, Republic of North Macedonia

Меѓународен уредувачки одбор:

проф. д-р Зоранчо Малинов, РС Македонија, главен уредник
проф. д-р Мирјана Мирчевска, РС Македонија
проф. д-р Ана Ашталковска-Гајтаноска, РС Македонија
проф. д-р Виктор Трајановски, РС Македонија
м-р Наде Костадиновска-Спасеновска, РС Македонија, секретар
д-р Инес Прица, Хрватска
д-р Јадранка Ѓорѓевиќ Црнобрња, Србија
проф. д-р Јоана Ренкас, Полска
доц. д-р Мина Христова, Бугарија
д-р Надја Валентинчич Фурлан, Словенија

International Editorial Board:

Prof. Dr Zoranch Malinov, RN Macedonia, Editor-in-Chief
Prof. Dr Mirjana Mirchevska, RN Macedonia
Prof. Dr Ana Ashtalkovska-Gajtanoska, RN Macedonia
Prof. Dr Viktor Trajanovski, RN Macedonia
MA Nade Kostadinovska-Spasenovska, RN Macedonia, Secretary
Dr Ines Prica, Croatia
Dr Jadranka Djordjević Crnobrnja, Serbia
Prof. Dr Joanna Rękas, Poland
Ass. Prof. Dr. Mina Hristova, Bulgaria
Dr. Nadja Valentinčič Furlan, Slovenia

Лектура:

д-р Олгица Додевска-Михајловска

Lecture:

Dr Olgica Dodevska-Mihajlovska

Печати:

Глобал комуникации ДООЕЛ – Скопје

Printed by:

Global komunikacii DOOEL – Skopje

Тираж: 200

Copy printing: 200

СОДРЖИНА

CONTENT

Трудови од Меѓународниот научен симпозиум на тема:
„ЕТНОЛОГИЈАТА И ЗАШТИТАТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО“,
одржан на 15 и 16 октомври 2025 година во Кратово

Papers from the International Scientific Symposium:

"ETHNOLOGY AND THE PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE",
October 15 and 16, 2025, Kratovo, Republic of North Macedonia

Vladimir Bocev, Joanna Brodniewicz, Stanislava Kostić, Joanna Rękas, Images of memory: between oral archives and ethnographic film. Witness narratives from the Czech lands and the experiences of child refugees from Aegean Macedonia in Poland..... 7
Владимир Боцев, Јоана Бродниевич, Станислава Костиќ, Јоана Ренкас, Слика на сеќавањето: помеѓу усните архиви и етнографскиот филм. Сведоштва од Чешка и искуствата на децата бегалци од Егејска Македонија во Полска (Резиме)..... 28

Зоранчо Малинов, Нематеријалното културно наследство и неговата заштита – од идеја и елаборат за валоризација до поставување на Списокот на нематеријални добра запишани во Националниот регистар на културното наследство..... 29
Zoranch Malinov, Intangible cultural heritage and its protection – from an idea and a valorization study to the Listing of intangible assets registered in the National Register of cultural heritage (Summary)..... 43

Весна Петреска, Сеќавање на минатото: архивските материјали како извори за проучување на нематеријалното културно наследство..... 45
Vesna Petreska, Remembering the past: archival materials as sources for the study of intangible cultural heritage (Summary)..... 54

Емилија Апостолова Чаловска, Архивските фотографии како извор во научноистражувачката работа и во заштитата на културното наследство (низ примерот на фототеката на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“)..... 55
Emilija Apostolova Chalovska, Archival photographs as a source in scientific research and in the protection of cultural heritage (through the example of the photo-archive of the Institute of folklore "Marko Cepenkov") (Summary)..... 72

Мирјана П. Мирчевска, Интердисциплинарниот пристап кон проучувањето на културното наследство преку студиите по Менаџмент и заштита на културното наследство на Институтот за етнологија и антропологија во Скопје..... 73
Mirjana P. Mirchevska, The interdisciplinary approach to the study of cultural heritage through the studies of Management and protection of cultural heritage at the Institute of ethnology and anthropology in Skopje (Summary)..... 82

Билјана Ристовска-Јосифовска, Македонското културно наследство на патот од туѓа доминација до национална држава.....	87
Biljana Ristovska-Josifovska, Macedonian historical heritage on the path from foreign domination to national state (Summary).....	96
Катерина Петровска-Кузманова, Културното наследство, туризмот и дигиталните медиуми.....	97
Katerina Petrovska-Kuzmanova, Cultural heritage, tourism and digital media (Summary)	104
Виктор Трајановски, Google My Maps – веб апликација за мапирање на културното наследство: нова можност за заштита, презентирање и промовирање.....	106
Viktor Trajanovski, Google My Maps – a web application for mapping cultural heritage: a new opportunity for protection, presentation, and promotion (Summary)	116
Трајан Ристовски, Улогата на медиумите во заштитата на културното наследство	117
Trajan Ristovski, The role of the media in the protection of cultural heritage (Summary)	124
Маја Доновски Лукаревска, Урбаното наследство како културен ресурс.....	125
Maja Donovski Lukarevska, Urban heritage as a cultural resource (Summary).....	139
Јасминка Ристовска Пиличкова, Траурниот белег во македонската традиционална култура – верувања, обредни постапки и начин на облекување.....	141
Jasminka Ristovska Pilichkova, The mourning mark in Macedonian traditional culture – beliefs, ritual practices and way of dressing (Summary).....	149
Јана Манева-Чупоска, Традиционални занаети во Скопската чаршија – предизвици и перспективи за зачувување на шапкаарскиот занает.....	150
Jana Maneva-Chuposka, Traditional crafts in the old Skopje Bazaar – challenges and perspectives for the preservation of the hat-making craft (Summary).....	166
Kristina Dimovska, Antiproverbs as adaptable minor genres and dynamic forms of contemporary intangible cultural heritage.....	168
Кристина Димовска, Антипоговорките како адаптивни мали жанрови и како флуиден модел на современо нематеријално културно наследство (Резиме).....	177
Наде Костадиновска-Спасеновска, Свадбени обичаи во с. Нова Брезница во Скопскиот Регион.....	178
Nade Kostadinovska-Spasenovska, The wedding customs in village Nova Breznica (Summary).....	192
Ана Витанова-Рингачева, Култот на Светите Петнаесет тивериополски свештено-маченици во Струмичкиот Регион – нематеријално културно наследство.....	194
Ana Vitanova-Ringacheva, The cult of the Holy Fifteen Tiberiopolitan Hieromartyrs in the Strumica Region – intangible cultural heritage (Summary)	205
Иван Котев, Легенди, култни места и обичаи од Струмица и Струмичко низ етнолошко-фолклористичка призма.....	210

Ivan Kotev, Legends, cult places and local customs from the town of Strumica and its countryside seen through ethnological and folkloristic prism (Summary)..... 224

Сузана Мицева, Дигитализацијата на фолклорот преку анимирани сказни на македонски јазик..... 227

Suzana Miceva, The digitalisation of folklore through animated tales in the Macedonian language (Summary)..... 234

Мелита Ивановска, Улогата на жените пејачки во заштитата на културното наследство (осврт кон пристапот и досегашната литература)..... 235

Melita Ivanovska, The role of women singers in the protection of cultural heritage (Review of the approach and previous literature) (Summary)..... 246

Беким Рамадани, Мамут Рамадани од Тетово – мајстор на тапанот (студија на случај, изработка и заштита)..... 250

Bekim Ramadani, Mamut Ramadani from Tetovo – master of the tapan (A case study of construction and safeguarding) (Summary) 261

Илза Рустеми, Бозовскиот карневал како културно наследство на Албанците во Република Северна Македонија..... 267

Yllza Rustemi, The carnival in Bozovce as a cultural heritage of Albanians in Republic of North Macedonia (Summary) 280

Даниел Петровски, Каносувањето кај Ромите од Скопје и околината: традиција во современоста..... 281

Daniel Petrovski, Henna ritual among the Roma in Skopje and its surroundings: tradition in modernity (Summary)..... 297

Билјана Алексова, Традиционалната кујна на Јуруците од Општина Карбинци како нивно нематеријално културно наследство..... 298

Biljana Aleksova, The traditional cuisine of the Yuruks from the Municipality of Karbinci as their intangible cultural heritage (Summary)..... 304

КУЛТОТ НА СВЕТИТЕ ПЕТНАЕСЕТ ТИВЕРИОПОЛСКИ СВЕШТЕНОМАЧЕНИЦИ ВО СТРУМИЧКИОТ РЕГИОН КАКО НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Ана Витанова-Рингачева
Филолошки факултет,
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

Апстракт: Седумнаесет векови во Струмица и околината живее култот на Св. Петнаесет тивериополски свештенوماченици. Покажувањето почит кон жртвата на мачениците за Христовата вера, спонтано прераснува во култ што народот го пренесува од една на друга генерација. Иако денес во регионот на Струмица не постојат траги од моштите на Мачениците, сепак народот ги издигнал до степен на благодатни покровители за градот и неговата околина. Храмот, гробот во с. Куклиш, стариот брест, верувањето во чудотворната моќ на светителите, се најсилните алки при градењето и пренесувањето на култот. Постоенето на овој култ е поткрепено со повеќе хагиографски и химнографски текстови, како и народни преданија за животот на светците, но и за нивната исцелителско-заштитничка моќ, векови по смртта. Во науката постојат повеќе различни ставови во врска со веродостојноста на култот и неговата поврзаност со Струмица, но тие нема да бидат тема на наш интерес. Она што сакаме да го валоризираме е жилавоста и континуитетот на овој култ до денес. Повикувајќи се на податоците од Пространото житие на Теофилакт Охридски од XI век (во кое е опишан нивниот живот, дејноста, мачеништвото и посмртните чуда), богатиот фолклор што овој крај го чува, а е поврзан со Мачениците, како и широката распространетост и континуитет до денес, ќе се обидеме да одговориме на прашањето: Дали и како култот на Св. Петнаесет може да се зачува како дел од македонското културно наследство од нематеријалната сфера?

Клучни зборови: култ, Свети Петнаесет тивериополски свештенوماченици, Струмица, нематеријално културно наследство.

Нематеријалното културно наследство како суштински значајна придобивка на една заедница, претставува посебен сегмент вграден во нејзиниот колективни идентитет. Зачуваните знаења, нематеријални пројави и практики од минатото на еден народ, се еден од посебно значајните аргументи во одржување и пренесување на идентитетската посебност. Имено, нематеријалното културно наследство е живото наследство на една заедница и тоа подразбира обредни практики, обичаи, песни, преданија, верувања, танци, игри занаети и сл., кои ги преживеале времињата и опстанале до сегашноста. Нематеријалното културно наследство како богатство кое заедницата го доживува, практикува, чува и пренесува, всушност, стои како идентитетска основа на заедницата и ѝ помага да го зачува својот континуитет, традиции и чувство на припадност. Кога станува збор за малите локални заедници и средини, коишто во себе чуваат мали богатства од нематеријалната сфера,

тогаш неминовно е да се потенцира дека тие негуваат и посебен однос кон нематеријалното културно наследство, кое за нив има огромна општествена и духовна вредност. Самиот факт дека во една мала средина постои силна духовна нишка на поврзување, значи дека таа има капацитет да го обедини населението околу заеднички вредности, верувања и обичаи и да го издигне на ниво на симбол на локалниот идентитет.

Чувањето на нематеријалното културно добро обезбедува континуитет на традицијата, особено преку семејното и општественото пренесување на обредите и празнувањата поврзани со почитувањето на одреден култ кој е од посебно значење за малата заедница. Почитувањето на светителските култови не претставува само сегмент од религиозната практика на заедницата, туку и чин на почит кон културното наследство оставено од претходните генерациите. Култот како систем на верувања, обреди и симболи преку кои луѓето изразуваат почит и духовна приврзаност кон нешто што го сметаат свето, возвишено или вредно за обожаване е еден од елементите на нематеријалното културно наследство. Во контекст на религијата и културното наследство, култот подразбира почитување на светец (светци) или свето место, извршување на обреди и празнувања поврзани со тоа, создавање традиција и заеднички идентитет околу тој духовен центар. Духовното културно наследство подразбира една посебна слоевита структура составена од архетипови, древни обрасци и претстави, коишто се дел од колективната меморија. „Зад духовното наследство на секој народ стои некој трезор – архив на архетипски и митски обрасци... духовното наследство е дводимензионално: тоа е истовремено и локално и регионално (универзално)“ (Ќулавкова 2018: 128). Секоја заедница ги обликува овие длабоки обрасци според својата историја, средина и искуство. Токму во таа двојност лежи вредноста на духовното наследство: од една страна, тоа поврзува различни народи преку заеднички симболички структури, а од друга страна, ја нагласува нивната посебност и автентичност преку специфичните форми во кои тие структури се изразуваат.

Духовното културно наследство востановува своја мапа на распространетост, која ги шири локалните топови спрема регионалните. Тоа го опфаќа ритуалното и митското наследство, напишаните морални кодекси, традиционалните верувања, остатоците од паганизмот, обичаите, усната книжевна традиција (преданија и легенди, народни приказни, бајки, епска и лирска поезија, кусите облици), јазикот, народната музика, колективната симболика и семиотика, колективното несвесно и архетипскиот архив.

(Ќулавкова 2018: 129).

„Мапата на распространетост“ за која пишува академик Ќулавкова се исцртува како резултат на трансгенерациското пренесување на духовното наследство низ различни облици. Познати се четирите основни облици на пренесување на светителските култови низ времето: духовен, уметнички, музички и традиционален. Имено, духовната форма на пренесување го подразбира градењето храмови посветени на светителот/светителите; уметничката форма најдиректно е изразена во иконографијата и фрескосликарството; музичката форма ги опфаќа химнографските текстови коишто се пееле

за време на богослужбите и празниците, а традицијата ги подразбира формите на народното творештво (легенди, преданија, кажувања, верувања), коишто народниот творец ги создавал и ги пренесувал од една на друга генерација.

Тема на нашиот труд е почитувањето и одржувањето на 17-вековниот култ на Св. Петнаесет тивериополски свештеномаченици¹ во Струмица и околината, како една од најзначајните духовни традиции на градот, којашто прераснала во позитивен пример за нематеријално културно наследство. Овој култ е пример за тоа како религиозното и културното наследство се преплетуваат и стануваат трајна вредност за заедницата. Покажувањето почит кон жртвата на Мачениците коишто настрадале за Христовата вера, спонтано прераснува во култ што населението го пренесува од една на друга генерација. Меѓу жителите на Струмица и околните места силно живее верувањето дека светителите се заштитници на градот, со што култот добива и заштитничка, покровителска функција – духовна и општествена. Она што сакаме да го валоризираме е жилавоста и континуитетот на овој култ до денес. Повикувајќи се на податоците од Пространото житие на Теофилакт Охридски од XI век во кое е опишан нивниот живот, дејноста, мачеништвото и посмртните чуда (<http://makedonija.rastko.net/delo/11723>), на богатиот фолклор што овој крај го чува, а е поврзан со Мачениците, како и на широката распространетост и на континуитетот до денес, ќе се обидеме да одговориме на прашањето: Дали и како култот на Св. Петнаесет може да се зачува како дел од македонското културно наследство од нематеријалната сфера?

За постоењето на овој култ, неговото ширење и опстојување во науката има доста пишувано, иако дел од истражувањата подразбираат и оспорување на веродостојноста.² Но, нашиот труд се апстрахира од потребата да трага по веродостојноста и историската вистина за животот и делото на Мачениците. Постоењето на овој култ е поткрепено со повеќе хагиографски и химнографски текстови, како и народни преданија за животот на светците, но и за нивната исцелителско-заштитничка моќ, векови по смртта. Во науката се потенцира мислењето дека: „од IV век заживеал култот на св. Петнаесет тивериополски (струмички) свештеномаченици, чиешто мачеништво почнало во малоазиска Никеја, а неговата кулминација завршила во Македонија, т.е. во Тивериопол – денешна Струмица“ (Велев 2006а: 28). Хагиографскиот текст на Теофилакт Охридски во подробности го опишува животот и страдањата на мачениците, нивната смрт, но и зачетокот на култот во Струмица. Иако денес, во регионот на

¹ Св. Тимотеј (епископ Тивериополски), Св. Теодор (учесник на соборот во Никеја), Св. Комасиј – Етимасиј, Св. Евсевиј, Св. Еротеј, Св. Даниил и Св. Харитон (монаси – проповедници), Св. Петар, Св. Теодор, Св. Јован, Св. Сергиј и Св. Никифор (презвитери), Св. Василиј и Св. Тома (ѓакони), и Св. Сократ (војник – презвитер).

² Ели Луческа ги посочува: В. Н. Златарски, *Легенда за откривање на моштите на Тивериуполските мџеници*, Избрани произведения, I, София, 1972, 190–205; К. Лиречек, *Христијански елемент у топографској номенклатури балканских земаља*, Зборник Константина Лиречека, 1, Београд, 1959, 73–189; Д. Чешмеджиев, *Бележки върху култа на Петнаесетте Тивериуполски мџеници в средновековна България*, Полѹхровиѹ, Сборник в чест на проф. Иван Божилов, София, 2002, 251–263 (Луческа 2019: 153–145).

Струмица, не постојат материјални остатоци од моштите на мачениците, сепак народот ги издигнал до степен на благодатни покровители за градот и неговата околина. „Сè до истражувачките резултати на македонските археолози во 70-тите и 80-тите години на веќе изминатиот век, во науката постоеја резерви кон податоците во богословско-историската творба напишана од Теофилакт светиот архиепископ Охридски“ (Велев 2006а: 29–30). Истражувањата на археологот Блага Алексова, всушност, ги потврдуваат историографските податоци изнесени во текстот на Теофилакт, дека мачениците пострадале во Струмица, а зачетокот на култот е поврзан со поривот за градење храмови во нивна чест. „Во спротивно, доколку нивниот култ само бил пренесен од Никеја во Струмица (како што тврдат некои од историографите), тогаш ќе се пренеле моштите или реликвиите на светителите, а немало да се градат гробови“ (Велев 2017: 34).

Всушност, Струмица израснала во значајно и влијателно христијанско светилиште и место за ходочастие. По угледот на Константинопол (Цариград) и на големите градски центри на малоазискиот и африканскиот брег, Струмица станал град на мартирите, односно се издигнал во мартириополис. Во ваквите центри, во прв ред, се славеле мартирите што загинале во самиот град или во негова блиска околина и над нив се подигале цркви од типот на мартируими (<http://makedonija.rastko.net/delo/11843>).

За големата почит кон култот на Тивериополските свештеномаченици, Ели Луческа го наведува трудот на Алексова во кој се потенцира решението, врз моштите на овие свештеномаченици, прогласени за светители и исцелители, да се освети крстовидната култна црква инкорпорирана во големиот катедрален храм, со која е основана Епископијата на Брегалница, недалеку од Крупиште (9–10 век)... (Луческа 2018: 61; сп. Алексова 1989: 122). Интересно е што ваквиот археолошки наод нашол место и во народните преданија коишто и денес се раскажуваат во струмичкиот крај, а се однесуваат на пренесувањето на телата на четворица од светителите од Струмица во Бургаса. Тоа најсликовито го претставуваат нашите лични теренски истражувања, како и истражувањата на Иван Котев³ на просторот на Струмица и с. Куклиш, каде се наоѓа мала црква и гроб за кои се врзани многу народни преданија и верувања.

Не можам да ј кажам кој са годинјите, Главњоа на Бургаса сакал телата да ј однесе во Бургаса. Струмичани не са дозволиле. Земале само четири лешеве, четири тела на свештениците, са ј однеселе за Бургаса, штипско. Арно ама, ка са ј дунеселе тука, место да се лекуват ут тиа тела, пучнале да умираат. Ке дојде болен, ќе умре; ќе дојде здрав, р'збољува се, и теалта ки и враќат насат. Теалта ги прајкат од Бургаса па за Струмица.

(Поркојевиќ 2010: 41).

Научните истражувања за погибијата на Мачениците и нивното погребување водат до Струмица, кадешто во 1972 година, се откриени и археолошките остатоци во чија близина е изграден храм посветен на

³ Собраните теренски материјали на македонскиот фолклорист Иван Котев, за култот на Светите Петнаесет тивериополски свештеномаченици, се објавени во: Поркојевиќ 2010.

истоимените светители (Коцо, Миљковиќ-Пепек, Алексова 1973; Коцо, Миљковиќ-Пепек 1978: 93–97). Во темелите на ранохристијанскиот храм, чии остатоци денес се во дворот на сегашниот храм и претставуваат значаен археолошки локалитет, односно во делот на гробницата, најдена е фреска со ликовите на Светите Петнаесет маченици. „Според своите карактеристики, ова сидно сликарство спаѓа во редот на најстарите фрескоживописи, откриен на подрачјето на Македонија“⁴ (види сл. 1).

Но, во близина на градот Струмица, во селото Куклиш, локалното население многу живо го чува култот за светителите за кои верува дека токму тука се погребани. Во локалната црква постои гроб за кој локалните жители веруваат дека е почивалиште на мачениците (види сл. 2 и 3). Фолклористот Иван Котев ни отстапи кажување од анонимен информатор во кое тој говори за започнувањето на градбата на малата црква во с. Куклиш на местото за кое народот верува дека се случила погибијата на Светите Петнаесет. „Тогј почнаа ние с’с еден комши’а тука, 1971 година, почна с’т народ да дојде, т’ка си го пр’вииме, ут сјаалто... И, почнаа ние с’с тај човек да коп’ме темеељто. Петнајсе смока! Гледам јас клоба – сите завиини – т’ка. Смоци! Една змиа, и она сус ние, ут тиа шареејнте. А друујсте – сите смоци! (анонимен информатор, снимил: И.К.).

При нашето најново теренско истражување за време на празникот „Свети Петнаесет“ (11 декември 2025 год.) најдовме на кажување на Вера Секиева од с. Куклиш, која говори за народното предание за смртта на Мачениците:

И тук се фатани, тук се искољани сите петнајсе души. Наште дедовци ка го правија Св. Петнајсе, петнајсе гроба имаше тука. Ја така е, а сите а извртават. По археологијата не е така, ама на нас е сјаалто и от там навам наште стари тук сии пугребиле и иделе се кат на мртвен шу одаме на наште мртви, ние излеваме тука су чиница, лепче и винце и пракадаваме и така си ја држаме традицијата ут шу се тука пучинни, а ут тука са носани. Златната рака била уткрадана уднесана у Грција, после е Св. Петнајсе коските носани. Не е друга приказна. Така ни раскажуваа стаарте и така ние на сјаалто на нас и пучитае си га нашта традиција шо ние била. Оти тук се искољани. Петнајсе гроба наште татковци купаа го, правија го. Тва беше само така заградано, тва гу правија после. Петнајсе гроба најдеа, тринајсе змии и жаба, најдеа унatre и плус коски. Тука сам родана, тука си живеам, тука ни раскажуваа дедаците. Па идаае тука си спијаае. Јас сам била и у струмичката като дете на 6 гудини, баби на 70 гудини викаа: Вашто Свети Петнајсе, там е крвта истечана, а тук се коските дунесани. Пред 65 гудини. Нашто Свети Петнајсе никој не гу путестува, оти тук се искољани. Тва ние уд дедо прадедо и ние стигнаае ду тука.

(инф.: В.С., сним: А.В-Р.).

Култот за Мачениците заживеал веднаш по нивната смрт и широко се распростанил во локални и регионални рамки. Имено, како што смета Илија Велев: „духовниот облик на воспоставување култ се слеал со народниот култен

⁴ Душко Цветанов, *Фреската на Светите Петнаесет тивериополски маченици од Струмица – во редот на најстарото сидно сликарство во Македонија* (<https://mojastrumica.com/sv-petnaeset/>).

облик кон свештенотомачениците преку раскажувањата и доживувањата на разните чуда што се случувале пред нивните гробови (Велев 2009: 34). Посебен елемент во одржувањето на култот секако има и усната трансмисија којашто опфаќа раскажување на легенди, преданија и верувања пренесени од една на друга генерација.

Имааме ниа дедо у Куклиш, деуто Вашиљ викаше оти са искољани у Куклиш, телата се рипале ут шо се искољани, рипајќи теалта се дојдани у Свети Петнајсе. Тва мии уд дете устанно. На нас дедо Вашиљ така ни расправаше, тук се вика закољани (саа ми текнува на нас затва ни беше страх тама од крвта демек да не излеват духове) и вика тук се искољани и вика теалта как шо си ги закољаље рипале и рипајќи теалта се дојдани на Свети Петнајсе у Струмица. Оти дел устанале се там, дел тука има. А раката как е стигнана у Кукуш, уткраданаа ут тука, така викат. Вујниците некоа време саа у тии војни у Балканските е земана, нее порано уд некоа време. Ималоо рака като симбол земанаа и уднесанаа там.

(инф.: М.Р., сним: А.В-Р.).

Куклиш, село во близина на Струмица, чии жители веруваат дека е местото на смртта на светителите, особено живо го чува споменот за нив. На 10 декември, во пресрет на празникот, во попладневните часови, во црквата во с. Куклиш се служи литургија (види сл. 2) и кумот дава вечера. Следниот ден, на самиот празник, сите млади невести, мажени во тековната година, доаѓаат во дворот на црквата и носат „готви“ (храна подготвена за раздавање). Самиот ден го нарекуваат „светок“. Некогаш доаѓале облечени во невестински фустани, денес веќе не, но во косите носат венец, симбол на невестинството (види сл. 5). Раздаваат од храната, палат 15 свеќи и виното го истураат на гробот:

На Светок идала сам, как не. На Светок ги носаме невестте тука. И јас сам идала как невеста. Идам си сас готви, тука вонка сии уставам готвите. Сликуват и, невестте си стоат. После ќе пракадат, ја гу очето ќе пракаде и сите си раздават и одат си на дома. Ќе си запаљат 15 свеќи, ки си пракадат. Не на гробо, на гробо не. Само винцото гу тураме тука, свеќите сии паљаме за петнајсте светци и раздава се и секуј дома си гу носе. Тук не се устава. Само свеќите и винцото се тука. Најсветто местоо тука.

(инф.: В.С., сним: А.В-Р.).

Самиот чин на пренесување подразбира и собирање на семејството коешто ја чува жива верата дека светецот е заштитник и на семејството, но и на целокупната заедница. Луѓето почнуваат да раскажуваат за делото, животот или чудото поврзано со таа личност или место. Со текот на времето, овие раскажувања се пренесуваат усно, добивајќи духовна и морална тежина, стануваа еден вид колективно сеќавање и предание. Иван Котев во 2009 запишал кажување за чудо поврзано со жена која ослепела бидејќи одбила да го бакне крстот:

И, зима ј се видо. Право. Одмах. Видо да ј се земе. Да оковавее. И доваѓа ј на мајката на сон. На нејната си мајка. „Дудека не иде, викала, да го исчисте Свети Петнајсе, к’пијнте дек са с’с нејното момче, она преглет ќе нема!“ Дуваѓат и маченици на њаа, на мајката ј. И коа кренале они двујцата с’с мажо уд дома, земал

си он копраљ, вила – сè, неле ус него. Флезеле са тука право. Тука било загадор'но ного. Трне и к'пини било. Само шо а флезела у дворо, прегледнала.

(Поркојевиќ 2010: 48).

Одржувањето на култот значи негово негување преку практикување и континуитет на генерациите што доаѓаат. Тоа подразбира масовност при практикувањето на обредите и празнувањето на празниците – литургии, литии, молитви, народни собири. Заедницата целосно се вложува во идејата култот да се одржи жив со тоа што таа заедница (државна, општинска и црковна) вложува во обновата или изградбата на духовни храмови, археолошките истражувања поврзани со постојниот култ, икони, црковни предмети и симболи коишто упатуваат на култот. Се воведуваат обреди, празници и богослужби во чест на личноста или настанот. Црквата или заедницата ја признаваат и официјално ја вклучуваат традицијата во својот календар или во локалната културна практика. Омасовувањето на култот на Светите Петнаесет тивериополски маченици во Струмица значително се засили по донесувањето на иконата на Богородица Брзопослушница во чија чест се одржуваат свечени литии во градот (<https://www.facebook.com/reel/1207530501274515>).

Иконата на Богородица Брзопослушница е копија на нејзиниот оригинал кој се чува во светата обител на светите архангели, односно во манастирот Дохијар на Света Гора. Струмица ја добива како подарок и по иницијатива на братството од манастирот, а со благослов на старецот на манастирот, високопреподобниот отец Григориј (<https://www.youtube.com/watch?v=F08swFEwKLw>). Копии од оваа чудотворна икона се наоѓаат во многу православни земји, од кои им се излева благодатна сила на сите што прибегнуваат со вера и скрушено срце кон нив. Прва икона на оригиналот од чудотворната икона се наоѓа во метохот на Дохијарската обител, во с. Сохос, во Р. Грција. Втората се наоѓа во светиот град Ерусалим, во Спасо-вознесенската обител на Елеонската Гора. Третата се наоѓа во црквата „Свети вмч. Пантелејмон“ во Николајскиот двор, во Китај-город, Русија. Четвртата се наоѓа во манастирот „Свети Архангел Михаил“ на Зверинце во Киев. Петтата икона се наоѓа во градот Струмица, Македонија (<http://mpc.org.mk/Kalendar.asp?d=1122>). Овој духовен настан привлече голем број верници, кои во иконата препознаа извор на утеха, надеж и чудотворна помош. Познато е чудото со немото осумнаесетгодишното момче од муслиманска вероисповед, чија мајка, по поклонението пред иконата, за првпат го чула гласот на својот син (<https://denesen.mk/chudata-na-bogorodica-vo-strumica-nemo-dete-musliman-prozbore-otkako-se-pokloni-pred-ikonata/>).

Протопрезвитер Даниел Ѓоргиев, старешина на манастирот Св. Петнаесет тивериополски свештеномаченици, вели:

Уште повеќе, пред неполна деценија во овој храм чудесно се пресретнаа духовните прегратки на Светите Петнаесет и на Пресвета Богородица Брзопослушница. Нејзиното доаѓање во храмот стана уште едно место за молитва, прозби и молби. Тука прибегнуваат бездетни семејства, семејства со деца со говорни проблеми, деца од аутистичниот спектар и други, чии родители бараат помош од единствената утешителка, преку која сè што е од Бога на дар го добиваме. И повторно, под нејзиниот скут ќе сретнете верници од различна вероисповед. Овој

храм е духовното срце на Струмица, патрон и заштитник, по чии молитви градот живее во Божјата милост. Ова почитување не е еднострано, само од христијаните. Напротив, Светите Петнаесет тивериополски свештеномаченици се почитувани од сите луѓе, без разлика на верска припадност, и тоа не само во Македонија, туку и во регионот и пошироко.

(инф.: Д.Ѓ., сним: А.В-Р.).

Со зголеменото присуство на поклоненици, се зацврсти и почитта кон светителите, чиј спомен се поврзува со страдање, вера и заштита на градот. „Во однос на однесувањето на околното население, вели протопрезвитер Ѓоргиев, знаете, многу често знаеме да најдеме и доста писма со имиња од турска националност кое бараат помош од светите Петнаесет или од Пресвета Богородица или, пак, се заблагодаруваат за услишаните молитви.“ Бидејќи храмот е најнепосредно до џамијата, во т.н. Турско маало во Струмица (види сл. 7), при нашата средба со жителите од турска националност кои живеат таму, на прашањето: „Дали го почитуваат празникот“, ни одговорија: „Наше е и тва. Тва е и вашо и нашо, на сите е“. Ова сведочи дека не само православни, туку и многу луѓе кои ја исповедаат муслиманска вера доаѓаат во храмот да бараат помош за себе и за своите блиски.

Свети Петнајсе се носе ако на пример детенце болно, стар разбољан, обавезно носеаме кошула, ама не да га пуклонаш (друга некуј ак сака да си пуколне), носаш и престојува тама вечерта, да прележе там кошуулта, мајца било шо и утредента ко даш сабаале попо каа утпее. Като деца ја виа ка сте се разбољувале ки однесаш мајчицка там, ки преспиш една вечер там мајцата, утре к’одаш, ак сакаш попо даа утпее, ак одаш порано.

(инф.: Д.Ѓ., сним: А.В-Р.).

Чествувањето на овој култ денес, во регионот на Струмица и Струмичко, подразбира обредни практики за празнувањето на празникот на Светите Петнаесет (11 декември), што опфаќа: свечености, литургии, народни собири и семејни прослави (народот носи бескрвна жртва: леб и вино, којашто се дава за време на божествената празнична богослужба). Во многу семејства, празникот се одбележува како слава (домашен празник), со што индивидуалната почит се слева со колективната. Кога се говори за светителските култови, неминовно треба да се подвлече фактот дека науката е сосема свесна за мешањето на историографските и култно-легендарните претстави на луѓето. Негувањето на култот на Мачениците во Струмица ја подразбира наследената традиционална почит кон жртвата што ја поднеле за христијанскиот свет, сето тоа проследено со богата религиозна практика, празнувања, песни, легенди, ритуали и собири пред и на денот на празникот, но и со присуство на верувања кои ја допираат паганската сфера. Една од култно-легендарните претстави која и денес живее меѓу жителите е претставата за дрвото (брест) чии остатоци (види слика: 4) и денес се наоѓаат во дворот на храмот „Св. Петнаесет“ во Струмица, врз остатоците од ископините на старата црква. Населението верува дека брестот стар 6 века никнал на местото на кое се обезглавени мачениците и дека под него течела вода бидејќи во длабочината имало извори. До ден денес верниците со

гола рака откршуваат парче од стеблото на сувиот брест и веруваат дека ќе им донесе благосостојба.

Ја дрвото што стоо оште (бресто) и обавезно искорнуваа коричка и у цебо ќи им га турааме на децата, они маленкички и не знаат зашоа е и ќи им га тураме за да преспиит сас коричката за здрааве и за срејќа. А ниа па като деца, като гимназијалка јас памнам, шом требаше да прааме писмена, да те испитуват обавезно одааме на Св. Петнајсе ќе запаљааме свејќи и ут дрвото обавезно ќи скршаме. Ак не можааме да скршаме, тај шоо там клисар некој шо служи имаше сојкичка и ќи ни сече сас сојкичката ќи ни дадаа и демек посреќно да поминаме на испито.

(инф.: М.Р., сним: А.В-Р.).

Во рамки на обредната практика којашто го одржала жив култот на Мачениците во Струмица бил и курбанот, што традиционално се принесувал во храмот, но на празникот Ѓурѓовден. Курбанската традиција како остаток од паганството. денес веќе не се практикува, но во колективната меморија на струмичани останале сеќавањата за тоа како се практикувале обредите:

На јагнето се турат две свејќи, тугај не забрануваа. И ќе купаш две погулеми свејќи и куу држаш јагнето и пред иконта на Свети Петнајсе куу туцнаш трипати, куу туцнаш и ако си ти шо си гу дадел, акоо за детто, детто куу туцне на иконта да туцне су главата. И куу земат јагнето и куу уднесат там у дворо дек шу бее паујнто ќе ги заколат. Ти си носаш памуче и памучто ќи ти гу натопат сас крвта ут јагненцто. И ак ти се там децта за кој си гу заречел, право на чеелто им туруваа, ак ти се дома, ка ќе доош дома, ак ти сее засушила крвта, малку војчка ќи му тураш и киим топнаш на децта на чеелто за здрааве. И така беше.

(инф.: М.Р., сним: А.В-Р.).

На ова место, освен што е наведено дека сите жители на Струмица ги просветиле со „светлината на познанието“, експлицитно е нагласена и нивната светост уште за време на земскиот живот преку дарбата за чудотворни исцеленија. Според Ели Луческа, способноста за чудотворните исцеленија е една од основните причини прославата на свештеномачениците да излезе надвор од локалните рамки и да стане дел од поголем регионално-религиозен дискурс за што, всушност, нè известува и самиот Теофилакт, во почетокот од следната 19 глава: „По некое време веста за нив прелетала со брз полет и преминала на секоја страна, па се говорело многу за нив во Солун“ (<https://makedonija.rastko.net/delo/11723>).

Култот на Св. Петнаесет е важен дел од културниот идентитет на Струмица и околината, и е дел од духовното наследство. Да се признае верувањето, традициите, обичаите и ритуалите поврзани со овој култ, значи да се оддаде почит кон вековната упоритост на жителите од овој регион да го зачуваат жив споменот за светците во кои веруваат дека се нивни покровители, но и покровители на градот. За локалното население на Струмица и околината, култот на Светите Петнаесет е продолжување на старата традиција, на негување посебен личен однос кон светителите и нивната жртва. „Ногу голем празник, ногу убав. Ногу гу сакам Свети Петнајсе... Ама ногу ми значи. Свети Петнајсе

на чува на цела Струмица и на цела околија...“ (<https://www.youtube.com/watch?v=4rAtND12c-Y>).

„Празнико тај јас најного го почитавам, тваа најголемата утеха за мене. Тука ка идам се ослободувам и шо иам болест, мене ми болеста“ (<https://www.youtube.com/watch?v=tYDR0-nzazY>).

Мора да ја истакнеме клучната улога што ја одиграла православната црква во Струмица. Таа не само што го чува и афирмира култот, туку го продлабочува и прилагодува на современото време:

Голем празник, навистина, поготово за Струмица, заштитници на градот Струмица, маченици коишто ги нарекуваме Свети Петнаесет тивериополски свештенослужители, древното име на градот Струмица. Живеее некаде во третиот век, меѓу нив имало и отци коишто присуствувале и на Првиот вселенски собор, факони, презвитери и обични монаси. Живеее блиску до Струмица и го евангелизирале и го покрстиле месното население, тогаш и го сведочеле Христос не само со својот живот и со своите дела, туку и го посведочиле и со својата маченичка крв. И благодарение на тоа нивно страдање како што вели еден древен светител „дека крвта на мачениците е семе од кое никнуваат и се раѓаат новите Христијани.

(<https://www.youtube.com/watch?v=4rAtND12c-Y>).

Улогата на православната црква во Струмица во потенцирањето на култот кон Светите Петнаесет тивериополски маченици е значајна и повеќеслојна, бидејќи таа не само што го чува нивното споменување, туку активно го издигнува на повисоко духовно и општествено ниво. Најнапред, црквата преку богослужбениот живот ја одржува живата традиција на почитување. Празникот посветен на Светите Петнаесет тивериополски маченици се одбележува со свечени литургии, бденија и литии, што придонесува верниците да ја доживеат нивната жртва како актуелна и значајна и денес. Според нашите информатори, празнувањето на Светите Петнаесет денес е многу помасовно отколку порано: „Сега е повеќе народ, тугај само градскиот народ одаше, идал е некој ут сеелта ама ногу ретко, а сега е ного масовно. Тваа саа тии десет гудини стана масовно, на времето немаше толку ногу“ (инф.: М.Р., сним: А.В-Р.). Култот на Светите Петнаесет одигрува и значајна социјална улога, особено за жителите коишто живееле во стариот дел на градот, таму каде што се наоѓа и храмот. Имено, на 11 декември и денот претходно, семејствата се подготвуваат да ги пречекаат гостите, како за семејна прослава. Нашата информаторка Милева Рингачева вели:

Е саа дома ниа секогаш најчесто ниа не можаа да одаме вечерта, ниа одаме денга, затва шо вечерта ни идаа ногу госте. Ќе се спремаае слатки, свекрвата баклава ќе направеше. П’на кука тука, они оште седат, па други ќе дојдат, они ќе си одат и цело пурчок нии си чекаме госте. А па бабата Каранфила она беше главна на црквата. Она носаше жито на црквата. Други дале се носиле не знам, ама уд нее гу знаае тва. Она носаше жито, леб и лакум и там шо ќе раздаваше обавезно и на нас ќе ни дунесаше у една чиниичка. А тама на Св. Петнајсе само бел фасуљ се даваше и лепче на полвин филиичка лепче фасуљче ки ти дадат и ки си апнаш. А друкио ден толку не идаа, едино ја ут некоо село ак имаш некуј пријател руднина дујдел на Св. Петнајсе и да те убиде, обично тај крај тука си гу славаае како гулем празник.

Пред Св. Петнајсе се работаше, се чисташе пердина ќе пераш, милина ќе штиркаш, еми госте ќе ти дојдат. Градо не, градо не славаше толку ногу, тука тај дел, тука оти народ врве и секуј сака да ти доо на госте... Таа га викаа Варош слава, Варош маало.

(инф.: М.Р., сним: А.В-Р.).

Важно е да се напомене дека одржувањето на заедништвото под покровителскиот култ на Светите Петнаесет е поддржано и од општинските власти кои секоја година на празникот организираат заеднички ручек. Со одлука на Советот на Општина Струмица од 1997 година 11 декември е прогласен за празник на градот, а Светите Петнаесет тивериополски свештеномаченици – за негови покровители и заштитници. Оттогаш е востановена и Годишната награда, која како највисоко општинско признание, традиционално се доделува секоја година на граѓани кои дале посебен придонес за афирмација на општината во државата и надвор од неа. Делото на Мачениците претставува и мотивација за создавање книжевни творби, кои со современ јазик воспоставуваат директна врска со култот на овие ранохристијански светители. Поетот Иван Василевски е автор на поемата „Петнаесетте“ (2006), која содржи 15 песни посветени поименично за секој светител. Овој поетски потфат на Василевски, според Илија Велев, потврдува дека и во „современите животни собитија инспирацијата со силните поетски чувства е повторлива за светителската благопочит што ја стекнале Петнаесетте тивериополски (струмички) свештеномаченици како жртви во одбрана на Христовата вера“ (Велев 2006б: 608). Локалната установа, библиотеката „Благој Јанков Мучето“ во Струмица, како и училиштата, распишуваат литературни конкурси посветени на Петнаесетте маченици. Ова, самото по себе говори, за актуализација на култот во рамки на културната сфера. Во однос на научните толкувања на овој култ, во 2018 година (7–9 декември), Националната установа Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица организираше научен собир на тема: „Култот на Св. Петнаесет тивериополски свештеномаченици во средновековната и во поновата епоха – историја, култура и традиција“. Собирот беше дел од годишната програма на Министерството за култура и од истиот, во 2019 година излезе од печат зборник на научни трудови (редакциски одбор: Александар Атанасовски, Сашо Цветковски и Васил Ѓоргиев-Ликин).

Нематеријалното културно наследство, олицетворено во култот на Светите Петнаесет тивериополски свештеномаченици, е живо сведоштво за континуитетот на духовните и културните вредности на една локална заедница. Преку ваквите култови, кои не се само одраз на длабоката религиозност на луѓето, туку и почит кон верата, се случува и силна поткрепа на заедништвото во малите средини. Практикувајќи ги обредите и прославите, заедницата ја одржува својата културна самобитност во поширокиот национален и глобален контекст, но и го поставува овој култ како значаен елемент на туристички и културен развој на малата заедница. Со тоа култот (о)станува духовно јадро на локалната традиција. Прогласувањето на култот на Св. Петнаесет за нематеријално културно наследство на државата би подразбирало: заштита на духовното и културното богатство на населението од овој регион, но и

пошироко дотаму до каде што допрело големото дело на Мачениците, потоа обезбедување континуитет за идните генерации, јакнење на чувства и свеста за сопствениот идентитет и историја и секако поттикнување и развој на локалниот духовен и воопшто културен туризам кој може да донесе големи придобивки за малите места како што е Струмица.

ЛИТЕРАТУРА

Велев, И. 2006а. *Низ преминот на традицијата, Книжевно-историски погледи*. Скопје: Дијалог.

Велев, И. 2006б. „Творечка егзалтација на култот за Петнаесетте Тивериополски (Струмички) Свештеномаченици“. Во: Иван Василевски, *Петнаесетте*. Струмица: самостојно издание, 605-609.

Велев, И. 2017. *Културноисториски проникнувања*. Скопје: Гирланда.

Луческа, Е. 2019а. *Култот кон светите мошти на територијата на Македонија*. Прилеп: ЈНУ Институт за старословенска култура.

Луческа, Е. 2019б. „Култот кон моштите на Св. Петнаесет тивериополски свештеномаченици“. Во: *Култот на Св. Петнаесет тивериополски свештеномаченици во средновековната и во поновата епоха – историја, култура и традиција*. Струмица: Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица, 153–145.

Поркојевиќ, Ј. 2010. *Светите Петнаесет Тивериополски Свештеномаченици во културната и духовната традиција*. Струмица: ЛУБ „Благој Јанков Мучето“ – Струмица.

Кулавакова, К. 2018. *Балкански наративи*. Скопје: „Три“.

Сајтографија [Пристапено на 09.11.2025 г.]

Блага Алексова, *Комплексот цркви на XV тивериополски маченици од Струмица*, <http://makedonija.rastko.net/delo/11843>.

Св. Теофилакт Охридски, *Житие на Св. 15 Тивериополски маченици*, превод: Братството од Манастирот „Св. Леонтиј“ – Водоча 1997. <http://makedonija.rastko.net/delo/11723>.

Чудата на Богородица во Струмица: Немо дете муслиман прозборе откако мајка му се поклони пред иконата. <https://denesen.mk/chudata-na-bogorodica-vo-strumica-nemo-dete-musliman-prozbore-otkako-se-pokloni-pred-ikonata/>.

Чудотворната икона Богородица Брзопомошница пристигна во Струмица <https://www.youtube.com/watch?v=F08swFEwKLw>.

Историјата на иконата Богородица “Брзопослушничка” <http://mpc.org.mk/Kalendar.asp?d=1122>.

Прилог Струмица ги слави Св 15 Тивериополски свештеномаченици 11. 12.2015 <https://www.youtube.com/watch?v=4rAtND12c-Y>.

Струмица го одбележа патрониот празник, денот на Светите 15 Тивериополски маченици <https://www.youtube.com/watch?v=tYDR0-nzazY>.

THE CULT OF THE HOLY FIFTEEN TIBERIOPOLITAN HIEROMARTYRS IN THE STRUMICA REGION – INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

Ana Vitanova-Ringacheva
Faculty of Philology
Goce Delcev University in Shtip

Summary

The seventeen-century-long cult of the Holy Fifteen Tiberiopolitan Hieromartyrs in Strumica and the surrounding region is deeply intertwined with the cultural life of the community, connecting religion with tradition and collective memory. It represents an expression of the spiritual memory and identity of the small local community. Over the centuries, it has been shaped through faith, reverence, and shared experience, and has been preserved and transmitted through tradition, rituals, and communal participation. Based on the presented arguments from historiographical, hymnographic, archaeological, and folkloric sources, we can conclude that this cult deserves its place in the treasury of Macedonian intangible cultural heritage.

Прилози – фотографии:

Сл. 1. Централна гробница со фреска на Светите Петнаесет тивериополски маченици – Струмица (фото: Александар Дончев, <https://mojastrumica.com/sv-petnaeset/?utm>).

Сл. 2. Црква „Св. Петнаесет тивериополски свештеномаченици“ во с. Куклиш
(сопствена архива на авторот, 10.12.2025 год.).

Сл. 3. Стариот бигорен камен на гробот со отворот за истурање вино – с. Куклиш
(сопствена архива на авторот, 10.12.2025 год.).

Сл. 4. Стариот брест во дворот на црквата „Св. Петнаесет тивериополски свештеномаченици“ (сопствена архива на авторот, 10.09.2025 год.).

Сл. 5 и сл. 6. Обичајот „светок“ во црквата „Св. Петнаесет тивериополски свештеномаченици“ во с. Куклиш (од архивата на Елена Памукова од с. Куклиш, 11.12.2025 год.).

Сл. 7. Црква „Св. Петнаесет тивериополски свештеномаченици“ – свечена летија на иконата „Богородица Брзопослушница“ (Тивериопол.мк18.04.2026 год.).

Сл. 8. Црква „Св. Петнаесет тивериополски свештеномаченици“ и минарето на џамијата во Струмица (сопствена архива на авторот, 11.12.2025 год.).

Овој број на „Етнолог“ е отпечатен со средства на Министерството за култура и туризам на РС Македонија.